

Súčasnosť leporela – prvého žánru pre predčitateľov

Vitézová, Eva

Folding Picture-Books Today – The First Genre for Pre-Readers

Abstract

In the study, we pay attention to the genre of folding picture-books, and follow their function, evolution and patterns of construction. We deal with older writers who were dedicated to this genre, but we pay particular attention to contemporary authors. The symbiosis of literary and artistic components is important in folding picture-books. The current folding picture-books offered to pre-readers are of varying quality, authors and literary critics should pay more attention to this genre.

Key words: folding picture-book, genre, child, text, illustration

Kľúčové slová: leporelo, žáner, dieťa, text, ilustrácia

Prvou knihou v rukách dieťaťa býva väčšinou leporelo a ako všetko videné prvý raz zanecháva stopy a dlho rezonuje. Leporelo je osvedčený typ publikácie pre najmenšie deti, väčšinou je z pevnejšieho papiera a slúži nielen na čítanie, ale je zároveň i hračkou. V prvom štádiu je vecou, predmetom, hračkou, neskôr estetickou inšpiráciou, stavebnicou, skladačkou. Z literárneho hľadiska sa pre leporelo hodia ako verše (používajú sa najčastejšie), tak stručná próza, text umelecký i náučný. Leporelo je v literárnom zmysle osobitý žáner, skladá sa z mozaiky drobných samostatných textov alebo motívov jednej témy, podnetných na rozvedenie do bohatej výtvarnej panorámy prostredníctvom fantázie výtvarného umelca. Najúčelnejšie plní svoju funkciu vtedy, keď sú texty písané pod obrázkov tak, ako sa píše texty melódií. Každá strana je tu vlastne samostatným výtvarným dielom. Ak chceme hovoriť o leporele ako o prvom (základnom) predčitateľskom žánri, musíme si najskôr uvedomiť jednu zvláštnosť tejto knihy – hračky. Leporelá totiž vôbec nemusia obsahovať text, môžu byť zostavené len z ilustrácií, aj keď autorom ich tematickej osnovy je často spisovateľ. V leporelách sa častejšie vyskytuje poézia, zriedkavejšie sa vyskytuje próza, najčastejšie rozprávky (najmä zvieracie) alebo krátke príbehy zo života detí. Na začiatku sa vyberali texty najmä z ľudovej slovesnosti, neskôr začínajú tvoriť texty aj známi autori. Obľúbenými sú publikácie o zvieratkách, dopravných prostriedkoch a rozprávkové leporelá. Niektoré knižné publikácie sú vhodné aj pri rozvíjaní matematickej gramotnosti dieťaťa, pri spoznávaní rozličných zamestnaní človeka alebo pomáhajú pri učení sa rozličných bežných činností, napríklad spoznávať čas na hodinkách. Výber vhodných tém pre leporelo je rozmanitý a bohatý. Pri výbere textu si tvorcovia leporel musia uvedomiť, že pre leporelo je celkom nevhodný súvislý text, ktorý sa umelo rozkúskuje na časti a rozloží na jednotlivé stránky. Lýdia Kysel'ová odporúča pri zostavovaní leporela nasledovné: „Leporelo

je v literárnom zmysle osobitný žáner, skladá sa z mozaiky drobných samostatných textov alebo motivov jednej témy, podnetných na rozvedenie do bohatej výtvarnej panorámy, prostredníctvom fantázie výtvarného umelca. Účelnejšie by bolo písať text pod obrázky tak, ako sa píše texty k melódii. Každá strana je tu vlastne samostatným výtvarným dielom“ (Kyselová 1985, 115). Najvhodnejšie texty pre leporelá sú samostatné krátke básne – riekanky alebo krátke prozaické útvary s reťazovou kompozíciou. Netreba podceňiť ani vzťah textu k ilustrácii, s ktorou by mal korešpondovať. Dieťa musí chápať súvis medzi textom a obrázkom. Náročnosť textu by nemala byť veľmi vysoká, lebo leporelo je určené pre deti približne do 4 rokov. Staršie deti už skôr siahnu po knihe, i keď kvalitné ilustrácie ich priťahujú aj v neskoršom veku. Základným tvorivým princípom umenia pre najmenších je fantazijný princíp detskej hry. Je dôležité, aby dieťa pri stretnutí s umeleckým slovom malo radosť z hry a z obrazotvornosti. Deti by tiež nemali byť vnímané ako pasívni príjemcovia textu, ale malo by im byť umožnené jeho aktívne osvojenie. Deťom sa najľahšie zapamätávajú také texty, ktoré majú výrazný rytmus, jednoduchú kompozíciu a prehľadné členenie. Podľa Poliaka „...v predškolskom veku majú medzi deťmi najväčší úspech také básnické útvary, ktoré sú hrou rytmu, zvukov a predstáv, teda riekanky, vyčítanky, prekáračky, detské hry so sprievodom hovoreného alebo spievaného slova“ (Poliak 1983, 50).

Leporelo je zvláštne tým, že je preň väčšinou dôležitejšia výtvarná než textová zložka, ktorá ani v tejto knižnej forme nemusí byť prítomná. V prvom období detského veku sa dieťaťa stretáva s rôznymi obrázkami, ktoré nemusia byť súčasťou knihy, ale môžu byť súčasťou inej hračky, oblečenia a podobne. Aj knihu spočiatku vníma ako hračku. Neskôr si dieťa začína uvedomovať, že jednotlivé obrázky majú výpovednú hodnotu, zobrazujú predmety, s ktorými sa dieťa stretáva aj v bežnom živote. Ilustrácie zobrazujú aj deje, prírodné javy, ľudskú činnosť, dokonca môžu zobrazovať aj rôzne emócie, ktoré postavy prežívajú. Dieťa si postupne uvedomuje, že jednotlivé obrázky na seba často nadväzujú, sprostredkujú dej. Pri vnímaní ilustrácie dieťa rozvíja aktívnu myšlienkovú činnosť a spracováva skutočnosť, ktorú vidí. Uvedomuje si, že zobrazená téma súvisí s jeho reálnym životom, pomáha mu objavovať rôznorodosť sveta, ktorý ho obklopuje. Zároveň mu pomáha rozvíjať jeho vlastnú fantáziu a istým spôsobom ho oboznamuje s rôznymi výtvarnými technikami maľby a kresby. Autorom leporela nie je iba spisovateľ, ale rovnako dôležitú úlohu má aj výtvarník, ktorý by nemal byť obmedzovaný pri svojej sebarealizácii. Ilustrácia a text by mali navzájom súvisieť, vzájomne sa dopĺňať a rozvíjať. Výtvarník by mal zobraziť obsah textu, ale zároveň ho môže obohatiť aj ďalšími podnetmi, ktoré nie sú v texte implicitne vyjadrené, zvlášť vítané sú humorné prvky, ak to charakter textu umožňuje. Ilustrácie by mali mimeticky zobrazovať skutočnosť, čo by však nemalo byť prekážkou pre výtvarníka, ktorý môže využiť primeranú mieru estetickej štylizovanosti. Často nadobúda formu personifikácie alebo antropomorfizácie, ktorá je veľmi blízka deťom predškolského veku. Kvalitná ilustrácia nielen skonkrétnuje realitu s ohľadom na mentalitu a skúsenosti dieťaťa, ale prináša aj prvky zábavnosti. Malú šancu na úspech majú ilustrácie, ktoré sú príliš abstraktné, poskytujú málo záchytných bodov pre konkrétne detské myslenie a pre detskú obrazotvornosť.

Literárni a výtvarní kritici tak v minulosti ako aj v súčasnosti často upozorňujú na nedostatočnú kvalitu výtvarnej tvorby v leporelovej knižnej forme. Medzi najvýraz-

nejšie nedostatky sa považuje nesúlady textovej a výtvarnej zložky, nielen v obsahu, ale aj v atmosfére diela. Ak je text veselý a žartovný, aj ilustrácie by mali byť zobrazené vo takých farebných tónoch, aby vyvolali pocit veselej, príjemnej atmosféry. Ilustráciám sa vyčíta aj prílišná jednoduchosť výrazu, chudobnosť detailov či príliš abstraktný spôsob zobrazenia, ktorému dieťa nemusí rozumieť. Ďalšie nedostatky, najmä v súčasnej literárnej tvorbe, vidí Zuzana Stanislavová v celkovo znižujúcej sa estetickú kvalite leporel, ktoré sú často príliš komerčne zamerané, preferujú najmä zábavnosť bez nejakého hlbšieho významu. To platí tak o texte ako aj o ilustráciách. Tie, podľa Stanislavovej, obsahujú veľké, farebne agresívne plochy alebo naopak, sladko sentimentálne ornamentálne detaily kresby, pričom personifikácia, ktorá je v nich obsiahnutá často nadobúda komiksovo expresívny charakter (Stanislavová 2007, 29). Z uvedeného vyplýva, že leporelová tvorba na našich trhoch je ovplyvnená rôznymi módnymi trendmi, čo je často na úkor jej kvality a bolo by potrebné venovať viac pozornosti tomu, čo sa najmenším príjemcom knižného, výtvarného a literárneho diela predkladá. Kvalitné leporelo stimuluje v dieťati záujem o svet, ktorý ho obklopuje, a keďže si dieťa veľmi skoro dokáže „čítať“ samo, formujú sa v ňom najzákladnejšie predpoklady jeho budúcich čitateľských kompetencií. Vďaka veľkému typu písma a ľahkej manipulácii nachádza svoje uplatnenie aj v službe krátkozrakým či mentálne postihnutým čitateľom, ktorí majú nedostatočne vyvinutú jemnú motoriku (Stanislavová 2007). Podľa toho, aké funkcie leporelá plnia, Stanislavová rozlišuje niekoľko typov. Jedným z nich sú didakticko-inštruktívne leporelá – obsahujú text, inštrukciu, ktorá pomáha pri navodení komunikačnej situácie, poskytuje vhodný podnet na dialóg s dieťaťom; pomocou tohto typu leporela dieťa poznáva, pomenúva prvky tematizovanej látky a dáva ich do vzájomných súvislostí, k čomu prispievajú aj bohaté ilustrácie, ktoré dieťaťu poskytujú ďalšie podnety k rozhovoru či tvorbe príbehu. Ďalším typom sú náučné leporelá s textom – obsahujú informáciu vecnej či estetickú povahy a sprostredkujú primárne poznanie predmetného či ľudského sveta, zväčša majú podobu prozaického textu, v minulosti sa vyskytovali zriedkavo, ale v súčasnosti sa objavujú veľmi často v súvislosti s posunom dolnej vekovej hranice čitateľov náučnej literatúry do predškolského veku. Ostatným typom je leporelo obsahujúce estetickú informáciu. Tieto leporelá sú najviac zastúpené, obsahujú najmä riekankové veršovanky, často sa tematicky opakujú, zvlášť obľúbené sú leporelá, v ktorých vystupujú zvieratká.

Prvé leporelá sa u nás objavili už v medzivojnovom období (1918 – 1939) v tvorbe Sidónie Sakalovej, ktorá písala slovenské texty k obrázkom z nemeckých leporel. Počas 2. svetovej vojny, v rokoch 1943 – 1944, písal Michal Šteinhibel leporelá o zvieratkách ako *Čo zažili kvietky*, *Letné dobrodružstvo*, *Od rána až do večera* (Maňovčík a kol. 2008). Koncom štyridsiatych rokov dvadsiateho storočia píše Darina Harmanová leporelá s tematikou zvierat a detských príbehov (*Čo rozpráva jar*, *O stratenej hviezdike*, *Zázračný telefón*). Vtedajšia literárna kritika vyčítala jej tvorbe pre deti prílišnú sentimentálnosť a didaktickosť (Stanislavová a kol. 2010). Prelom v tvorbe pre deti znamenal nový prístup Ľudmily Podjavorinskej a Márie Rázusovej-Martákovskej. Vo svojej tvorbe Ľudmila Podjavorinská upustila od didaktickej koncepcie a rozvíjala epickú poéziu, ktorú Mária Rázusová-Martáková prehĺbila subjektívnym lyrickým vyjadrovaním sa. Martákovskej leporelá (*Zatúlané húsa*, *Zverinček*) sú literárnou kritikou považované za mimoriadne kvalitné, ba priam

vzorové ukážky tejto tvorby pre najmenších (Kopál a kol. 1987). Martáková kvalitne prekladala aj lepoprelá zo zahraničnej tvorby (*Môj macík, Drevený zámoček, Rukavička*). V tomto období začína tvoriť aj Krista Bendová (*Ako Jožko Pletko poplietol skoro všetko, Ako Jožko Pletko upratať chce všetko, Rozpovie ti táto knižka, koho zjedla Mikimyška*) a Zlata Dónčová (*Naša Vierka, Kúpil ježko dom, Prišiel vrabec, sadol na pec*). V roku 1951 sa vydavateľstvo Mladé letá začína osobitne venovať lepoporelovej tvorbe. Na rôznych literárnych stretnutiach sú autori pozvaní osobitne sa venovať aj tejto zložke detskej literatúry. V didaktickej koncepcii pokračuje Ján Anđel (*Naše hračky, Čerešničky, Veselé dni*), ktorý si niektoré lepoprelá aj sám ilustroval. Lepoprelá začínajú tvoriť aj Jozef Telgársky (*Horička, hora*), Rudolf Dobiáš (*Vravia vranám vrabce*), Štefan Cpin (*Veršičky*), Elena Čepčeková (*Utopený mesiačik, Čo môžeme – pomôžeme, Cvičíme so zvieratkami*), Maša Haľamová (náučné lepoporelo *Hodinky*) a Mária Hašťová (*Dva stolčeky*). Veľký úspech zožal Dušan Roll, ktorého lepoprelá boli preložené aj do iných jazykov (*Letíme vesmírom, Na tom našom dvore, Skúpy macko*). V roku 1950 napísal svoje prvé lepoporelo *O prvú cenu* Pavol Štefánik a svoju dlhoročnú bohatú tvorbu pre najmenších zakončil v roku 2002 sériou lepoprel o zvieratkách. V roku 1958 napísala prvé lepoporelo s prozaickým textom *Jurkove obrázky* Eleonóra Gašparová. V šesťdesiatych rokoch nastupuje nová vlna tvorby pre deti, ktorú predstavovali Lubomír Feldek, Miroslav Válek, Ján Stacho (*Čokoládová rozprávka*) a Viliam Turčány (*Ako liška Lišiačka nezajala zajačka*). Feldek vo svojej tvorbe (*Hra pre tvoje modré oči, Telefón*) vstupuje do dialógu s dieťaťom, vo Váľkovej tvorbe (*Kúzla pod stolom*) dochádza k splynutiu dospelého a detského aspektu (Stanislavová a kol. 2010). Niektoré Váľkove lepoprelá sú špecifické tým, že najskôr vznikli obrázky a až potom k nim autor napísal text. Veľmi dobrou ukážkou sú lepoprelá *Kde žijú vtáčky, Pozrime sa do prírody, kto osoží a kto škodí* (Šmatlák, 1976). Na tvorbu týchto dvoch autorov neskôr nadviazal Daniel Hevier. V šesťdesiatych rokoch začínajú tvoriť lepoprelá aj František Lipka (*Farebné rozprávky*), Vladimír Reisel (*Zázračná muzika*), Ján Šimonovič (*Mamička*), Anton Miroslav Huska (*Hopulienky, hop, hop, hop, Hajajú, hajajú*), Tomáš Janovic (*O cestovaní nosa Dlhonosa z paneláku na Island*), Peter Kováčik (*Presýpacie hodiny*), Miloš Krno (*Čo videl pán horár v lese*), Ján Turan (*Ako sa Murko ženil, Zvieratka v ZOO, Psiček a mačička na rybačke*). Zaujímavé témy si vybral Vladimír Ferko – jaskyniarstvo (*Na dne sveta*), kozmonautika (*Medzi hviezdčkami*) a mládežnícky život (*Modrý kaleidoskop*). V sedemdesiatych rokoch minulého storočia sa aj napriek celkovému literárnemu útlmu lepoprelá tvoria a to aj novou generáciou autorov, medzi ktorých patrila Božena Trilecová (*Detský kalendár, Čo kto robí, keď ja spinkám, kto čo robí, keď je deň*), Jana Šimulčíková (*Široká cesta, úzky chodníček, Malí športovci*), Ján Navrátil (*Medový súdok*), Vojtech Kondrót (*Aký vtáčik sa ti páči?*), Peter Glocko (*Prší, prší dážď, O klobúku, ktorý nechcel čarovať*), Rudolf Čizmarík (*Na salaši, V Tatrách, Zahádam ti hádku*) a Rudo Brtáň (*Na salaši, V Tatrách*). V ďalšom desaťročí sa pridávajú k lepoporelovej tvorbe Kveta Dašková (*Deti v kožuškoch, Zvieratá na dvore*), Marta Baloghová (*Kto pomáha mojej mame, Ako rastieme*), Milan Rúfus (*Mechúrik Koščúrik s kamarátmi, Koza odratá a jež, Koniček môj, nes ma, nes*), Mária Števková (*Čo uvidel vrabček, Rýmovačky, Už sme tu*), Ondrej Nagaj (*Kde spí hnedé vajičko, Kamaráti na dvore, Kamaráti z lesa*), Kamil Peteraj (*Malá myš a veľký slon, Celý rok sa hráme*), Dag-

mar Wagnerová-Škamlová (*Staviam, staviam dom, Všetko letí, čo má krídla*), Marianna Grznárová a Zdena Vojtková (*O netopierovi, ktorý nechcel spávať*). V súčasnej dobe sú produktívnymi autormi napr. Lubica Kepštová (*Dobry deň, slniečko, Veselé mačiatka, Komínový panáčik*), Václav Šuplata (*Veverička nezbednička*), Štefan Balák (*Benyho prvé Vianoce, Obyvatelia mora, Maco Laco*), Mária Baslíková (*Išlo vajce na vandrovku*), Štefan Moravčík (*Vianoce s Mišom, Nezbedníci, Zvierací raj*), Ján Berky-Luborecký, ktorý čerpá najmä z rómskeho folklóru (*Tri ohnivé kone*) a Jozef Repka, ktorý sa podujal na náročnú tvorbu leporel s historickým motívom z obdobia veľkomoravskej ríše (*Gorazdov posol, Zbraň pre Svätopluka*).

Z pozorovaní výpožičných aktivít v súčasných knižniciach vyplýva, že rodičia radi požíciavajú svojim deťom knihy, ktoré ich samých sprevádzali v detstve, a aj dnešné deti si k nim vedia nájsť cestu. Najobľúbenejšími sú leporelá Márie Rázusovej-Martákovkej *Svrček a mravce* a *Môj macík* od Z. Alexandrovovej, ktoré z ruského originálu preložila už spomínaná M. Rázusová-Martáková. Ďalšie obľúbené dielko je *Pampúšik* od ruského autora M. A. Bulatova. Aktuálna tvorba poskytuje skutočne rozmanité možnosti výberu. Ponúkajú sa leporelá osekané do najrozličnejších tvarov, leporelá pospájané netradičným spôsobom, napríklad špirálou, leporelá vo forme detskej kabelky, ktoré si dieťa môže ľahšie nosiť so sebou. Veľkosť je rôznorodá, od drobných knižiek až po leporelá veľkého formátu, ktoré sú skoro väčšie, než ich malí čitatelia. Súčasťou mnohých leporel sú aj puzzle, maňušky, magnetky, ktoré si deti môžu umiestniť priamo na stránky leporela, rozličné pískacie a zvukové efekty. Mimoriadne širokú ponuku predstavuje náučná literatúra, ktorá je obľúbená aj v útlom veku. Jej súčasťou sú často magnetky, priesvitné fólie, rôzne 3D efekty, detské ďalekohľady, zväčšovacie sklička, malé presýpacie hodinky, detské mapy a podobne. Aj témy leporel sú veľmi rozmanité. V náučnej literatúre prevládajú témy ako je vesmír, príroda a ľudské telo. Vďačnými leporelami sú aj tie, ktoré pomáhajú deťom učiť sa počítať alebo spoznávať písmená, farby či geometrické tvary. Mnohé z týchto leporel sú skutočne kvalitnými publikáciami, no je aj veľa takých, ktoré majú zjavné nedostatky alebo sa nazývajú leporelom len kvôli pevnému materiálu, z ktorého sú vyrobené, ale svojím účelom sú skôr knihou – hračkou, než skutočným leporelom.

Aj v súčasnej vydavateľskej praxi majú nenahraditeľné miesto leporelá zachytávajúce bohatstvo ľudovej slovesnosti. Ľudovou slovesnosťou sa inšpiruje napr. kniha *Pec nám spadla* z vydavateľstva MATYS, ktorá obsahuje ľudové riekanky. V tiráži nie je uvedený autor a dokonca ani rok vydania, no je očividné, že ide o novú publikáciu. Kniha obsahuje riekanky venujúce sa rôznym témam, prevládajú najmä zimné a vianočné motívy. Text je vhodne doplnený ilustráciami Adolfa Dudeka, ktorý hravo a humorne stvárnil ľudové námety modernejším spôsobom. K tomu prispieva aj úprava textov, ktoré zohľadňujú iné kultúrne a spoločenské podmienky, v ktorých žijú dnešné deti, a pre ktoré je ťažšie porozumieť originálnym textom. Rušivým dojmom pôsobí titulná strana, na ktorej je ilustrácia, ktorá tematicky vôbec nezapadá do kontextu celej knihy. Najčastejšie sa v leporelách využívajú rečňovanky, no nájdeme aj iné žánre ľudovej slovesnosti. V knihe *Najkrajšie slovenské hádanky* nájdeme klasické slovenské hádanky. Leporelo bolo vydané v roku 2007 vo vydavateľstve Fragment. Text upravil Juraj Hamar a ilustrácie sú dielom českej výtvarníčky Ladislavy Pechovej. Kniha má väčší formát A4, otvára sa ako klasická

kniha. Na každej strane je umiestnených niekoľko hádaniek. Pri každej je aj obrázok súvisiaci s témou hádanky. Texty sú jednoduché, autor ich ponechal zväčša v pôvodnej forme, iba ich upravil tak, aby boli zrozumiteľné aj dnešným deťom. Ilustrácie Ladislavy Pechovej vhodne dopĺňajú texty hádaniek. Sú to jednoduché farebné kresby, niektoré realistické, iné sú ponímané s humorom, využíva aj personifikáciu. Pre tento žáner by bolo vhodnejšie, keby boli hádanky rozmiestnené po jednej na každej, hoci i formátovo menšej stránke. Tak by lepšie vynikla nielen hádanka, ale aj ilustrácia, ktorá s ňou súvisí. Ak je na jednej strane viac samostatných textov a ilustrácií, pôsobí to trochu chaoticky. Napriek tomu je táto knižka veľmi kvalitnou ukážkou leporelovej tvorby. K hodnote knihy prispieva aj úplná tiráž, ktorá obsahuje všetky potrebné informácie (čo pri leporelách nie je vždy samozrejmosť).

Pri výbere kníh z aktuálnej tvorby je zaujímavou kniha Štefana Žáryho *Ako zima koncertuje*, a to najmä pre jej pôsobivé ilustrácie. Túto knihu vydalo vydavateľstvo IKAR v roku 2003 a ilustroval ju Vladimír Machaj. Nejde však o nové vydanie, lebo táto kniha bola pôvodne vydaná v roku 1980 vo vydavateľstve Mladé letá. Vydavateľstvo IKAR zvolilo tú istú formu spracovania, knihy sú zhodné v textovej i výtvarnej rovine, rovnako bola použitá aj tradičnú obdĺžnikovitá forma. Veľkým plusom nového vydania sú sytejšie a výraznejšie farby ako v staršom vydaní. Ilustrácie pôsobia realisticky, no nájdeme tu aj personifikácie. Vynikajúco zvolená maliarska technika s množstvom ornamentálnych a detailných motívov prírody dodáva ilustráciám zvláštnu čaru rozprávkového sveta, ktoré priam vŕhajú čitateľa do deja. Krátke rečňovanky z dielne Štefana Žáryho pôsobia hravo a sviežo. Vynikajúco spája motívy zvukov zimnej prírody so zvukmi hudobných nástrojov. Obyčajná prechádzka detí sa mení na objavovanie tajuplných a rozmanitých zvukov vtáčikov, vetra, vízgjajúceho snehu, zvončekov ovečiek, ktoré sa vo fantázii detí menia na akýsi hudobný koncert. Autor sa veľmi vynaliezavo hrá so slovami, používa viacvýznamové pomenovania, prípadne slová s rovnakým slovným základom a spája ich do nových, prekvapivých spojení. Toto leporelo je vynikajúcou symbiózou výtvarného i básnického umenia.

Obľúbenú zvieraciu tému rozvíja leporelo *Na poli, na lúke, pri vode*. Bolo vydané v roku 2003 vydavateľstvom Tranoscus. Autorom veršikov je Ján Benčík a ilustrátorkou Alena Drusková. Leporelo má obdĺžnikovitý tvar, otvára sa klasickým spôsobom. Je vyrobené z veľmi kvalitnej lepenky. Na každej strane sú znázornené druhy zvieratiek, s ktorými sa môže dieťa stretnúť vo voľnej prírode na našom území. Zvieratká sú zobrazené realisticky s dôrazom na prirodzené prostredie, v ktorom žijú. Nájdeme tu zástupcov cicavcov, vtákov, rýb, plazov i hmyzu. Každá stránka je obohatená štvorveršovou strofou so združeným rýmom, ktorá výstižne opisuje typické znaky konkrétneho zvieratka. Veršiky sú obohatené prvkami humoru, prirôvaniami, zdobeninami, ale aj hovorovými výrazmi blízkymi detskému spôsobu vyjadrovania sa. Autor sa formou básničiek prihovára čitateľovi a pozýva ho k vlastnému uvažovaniu i pozorovaniu prírody. Kládne otázky, na ktoré dáva odpoveď, no zároveň hravou formou vyzýva detského čitateľa k vlastnému skúmaniu prírody. Text spĺňa požiadavky leporelovej tvorby, lebo každá strana obsahuje samostatný úryvok, ktorý je schopný stáť aj osamote. Jednotlivé básničky na seba nenadväzujú, ale spája ich spoločná téma. K hodnote knihy prispieva aj úplná tiráž, ktorá obsahuje všetky potrebné informácie. Toto leporelo predstavuje veľmi kvalitnú symbiózu vý-

tvárneho i literárneho umenia. Tému zvieratiek spracováva aj ďalšie leporelo z domácej tvorby *Zvieratká v lese*. Bolo vydané v roku 2006 vo vydavateľstve Knižné centrum. Tiráž neobsahuje údaje o autorovi textu, ilustrátorom je Ján Vrabec. Leporelo je obdĺžnikovitého tvaru s klasickým otváraním strán. Každá strana predstavuje samostatný celok, zobrazuje rôzne situácie zo sveta zvierat. Niektoré sú realistické a oboznamujú čitateľa zo skutočným svetom prírody. Pomenúvajú jednotlivé druhy zvierat a načrtávajú ich spôsob správania. Niektoré časti prostredníctvom antropomorfizácie prisudzujú zvieratkám ľudské vlastnosti, ale aj ľudské konanie. Jednotlivé príbehy majú výchovný charakter. Niektoré vyjadrujú priame poučenie, iné ho podávajú skrytou formou. Text spĺňa všetky požadované kritériá. V štvorveršiach so striedavým rýmom nájdeme zdrobneniny, personifikácie a hovorové výrazy. Ide o jednoduchú, ale kvalitnú tvorbu, ktorá sa sústreďuje na odovzdanie výchovného posolstva čitateľovi. Jednoduchý text vhodne dopĺňajú ilustrácie. Obsahujú veľa humorných a hravých detailov, ktoré vhodne rozvíjajú a obohacujú jednoduchý text. Celkový dojem z tohto leporela kazia príliš kričľavé farby a neprimeraný kontrast, čo pôsobí gýčovito a na niektorých miestach až agresívne. Ku kvalite leporela by prispeli jemnejšie odtiene farieb a citlivejší kontrast, ako aj úplná tiráž.

Z rozprávkového žánru je zaujímavé leporelo *Psík Ňufík* z vydavateľstva MATYS. Toto leporelo je prebrané z poľskej tvorby, no text knihy pochádza od slovenskej autorky Sibily Mislovičovej. V Poľsku bolo vydané v roku 2003, u nás vyšlo v roku 2005. Autorom ilustrácií je Grazyna Motylewska. V tiráži však nie je uvedený pôvodný autor. Leporelo má tradičný knižný tvar s jemným vlnovitým orezaním. Súčasťou knihy je aj zvukové zariadenie, ktoré po stlačení vydáva zvuk štekajúceho psa. Na každej strane je jedno štvorveršie, báseň sa však nehodí na tento typ detskej publikácie, pretože jej jednotlivé fragmenty nedokážu stáť osamote. Príbeh je pomerne jednoduchý, vhodný pre deti mladšieho predškolského veku. Úroveň veršov je veľmi priemerná, neprijemne pôsobí najmä častý veršový presah. Ani ilustrácie neprekračujú priemernú kvalitu, veľkým plusom je však veľké množstvo detailov, ktorými výtvarník rozvinul inak nie príliš záživný text. Obrázky sú vhodné pre menšie deti, nechýba tu ani antropomorfizácia zvierat. Celkovo je leporelo skôr priemernej kvality a nezačraňuje to ani zvukové zariadenie, ktoré má len čisto zábavnú funkciu.

Vydareným leporelom je dielko *Bobřík v škôlke* od českej autorky Ladislavy Pechovej, ktorá ho nielen napísala, ale aj ilustrovala. Vyšlo v roku 2011 vo vydavateľstve FRAGMENT. Do slovenského jazyka ho preložila Iveta Výrašteková Dalmádyová v roku 2011. Ide o leporelo menšieho formátu s harmonikovým typom rozkladania strán. Autorka humorným spôsobom zobrazuje prvý deň malého bobříka v škôlke. Do tejto rozprávkovej postavičky premietla obavy dieťaťa predškolského veku, ktoré musí opustiť bezpečie domova a objavovať predtým neznáme prostredie materskej škôlky. Tu však nájde milé pani učiteľky a veľa kamarátov, s ktorými sa môže hrať. Téma leporela je veľmi blízka deťom, lebo zachytáva ich vlastné prežívanie radosti, ale aj obáv spojených so vstupom do škôlky. Autorka zvolila krátke, iba dvojveršové strofy na každej strane leporela. Napriek tomu niekoľkými slovami dokázala vynikajúco vyjadriť dej i prežívanie postáv. Veršičky dokážu stáť aj izolovane a sú vynikajúco dopĺňané ilustráciami. Autorka je zároveň aj ilustrátorkou, obrázky vynikajúco dopĺňajú a rozvíjajú text a zároveň ponúkajú množstvo detailov a motívov. Vyhla sa

gýčovému sentimentalizmu, ale jednoduchou kresliarskou metódou realisticky zobrazila prostredie domova i škôlky. Využila personifikáciu, keď namiesto detí v leporele vystupujú zvieratká – bobry. Toto dielko je vynikajúcou ukážkou symbiózy výtvarného a literárneho umenia, ku ktorému prispieva aj vynikajúca kvalita materiálu, z ktorého je knižka vyrobená, ako aj veľmi dobre vypracovaná tiráž.

Ďalším rozprávkovým leporelom je knižka *Maco Laco* z vydavateľstva PB – press Bratislava s textami slovenského spisovateľa Štefana Baláka. Ide taktiež o prebraté leporelo, pravdepodobne z talianskej produkcie. Tiráž neuvádza žiadne bližšie údaje, iba rok vydania 1994. Nedozvedáme sa meno autora ilustrácií. Ide o prerozprávanie klasickej rozprávky *Zlatovláska a tri medvede*, ktorú autor presunul do súčasnej doby. Text nie je veľmi vhodný pre leporelo, keďže každá strana netvorí samostatný celok. Text sa často nezhoduje s ilustráciami. Na každej strane je jedno až tri štvorveršia, niektoré strany neobsahujú žiadny text, čo pôsobí dosť chaoticky. Báseň je pomerne dobrou umeleckou prácou, ale neprináša nič výnimočné ani nápadité. Autor tiež použil príliš veľa zdobnenín, takže báseň pôsobí neprijemne sladkasto. Ilustrácie predstavujú veľmi dobrú umeleckú prácu, postavičky zvierat, ale aj slnko sú personifikované. Vyčítať sa im dá prílišná pestrofarebnosť, ktorá pôsobí sentimentálne sladko.

Veľmi peknou publikáciou je leporelo *Veselí zajkovia* z vydavateľstva JUNIOR. Ide o leporelo prevzaté zo zahraničnej tvorby, texty napísala Lubica Kepštová, autorom ilustrácií je Pierre Couronne. V tiráži nie je uvedená krajina pôvodu ani rok vydania. Ilustrácie sú veľmi kvalitnou ukážkou výtvarného umenia. Sú poňaté veľmi realisticky, zobrazujú bežný život zajačikov. Niektoré zvieratká sú však personifikované. Ich mimika a gestá sú ľudské (smejúca sa žaba, zajko s kyticou kvetov v labkách). Obrázky obsahujú veľa detailov, vyhýbajú sa gýčovému sentimentalizmu. Poskytujú veľa možností pre rozvíjanie komunikácie s dieťaťom. Sú tu znázornené aj iné zvieratká, ktoré sa vyskytujú na lúke či pri jazierku. Obrázky vynikajúco dopĺňajú veršiky Ľubice Kepštovej. Nejde o preklad pôvodného textu, ale autorkina vlastná tvorba. V krátkych štvorveršových strofách zachytila nielen dej, ale aj emocionálne prežívanie zajka Hryzka. Text je veľmi vhodný pre typ knihy leporelo. Každá strana je samostatným celkom, vzájomne sú však reťazovito poprepájané. Text úzko súvisí s ilustráciami, vyskytuje sa v ňom veľa zdobnenín, nájdeme tu i humorné prvky. Verše sú spájané združeným rýmom. Príbehy majú aj výchovný charakter, keď v správaní zajka môžeme postrehnúť aj skrytý návod na vhodné správanie sa. Zajko, ktorý sa umýva, aby bol svieži, tvrdý pád spôsobený zajkovou nepozornosťou a iné motívy môžu vnímať deti zo svojho vlastného života a zaujať k nim vlastný postoj. Celkovo ide o veľmi kvalitné leporelo s vynikajúcou zvládnutou literárnou a výtvarnou prácou. Jediným nedostatkom je neúplná tiráž.

Leporelo *Zatúlané šteniatko* z vydavateľstva Matys bolo vydané v roku 2000. Autor textov je Pavol Štefánik, autorom ilustrácií je Radvány Zsuzsa. Toto dielko je vyrobené z kvalitnej lepenky, má klasickú obdĺžnikovitú formu a harmonikový spôsob otvárania strán. Na každej strane sú umiestnené dve až tri štvorveršia. Jednotlivé časti na seba nadväzujú a nedokážu stáť samostatne, čo robí text nevhodným pre tento druh publikácie. Jednoduchú dejovú osnovu dokázal autor obohatiť opisom emocionálneho prežívania šteniatka. To sa vo svete stretáva s výsmechom, strachom, nevšímavosťou druhých, a tak sa radšej vracia domov. Texty Pavla Štefánika

predstavujú kvalitnú básnickú prácu, no chýbajú tu prvky humoru či slovné hračky. Zastúpenie umeleckých výrazových prostriedkov je tiež dosť skromné. Niektoré vety pôsobia ťažkopádne a hodia sa skôr pre tvorbu určenú starším deťom. Celý príbeh pôsobí skôr smutným dojmom. K tomu prispieva aj pochmúrne prevedenie ilustrácií. Obrázky pomerne verne zachytávajú obsah textovej časti, v niektorých prípadoch však výtvarník zobrazil iné emócie postáv, než sú obsiahnuté v texte. Hoci je toto leporelo pomerne slušnou výtvarnou a literárnou prácou, vhodnejšia by bola skôr klasická knižná forma.

Z detskej náučnej literatúry nám ako pars pro toto posluží leporelo s názvom *Detský lexikón*. Ide o publikáciu, ktorú vydalo vydavateľstvo Mladé letá v roku 1996. Je prebraté z anglického originálu, no tiráž nehovorí ani o pôvodnom autorovi, ani o autorovi ilustrácií, uvádza iba pôvodný rok vydania 1987. Slovenskou editorkou je Mária Smoláriková. Leporelo je zhotovené z tvrdej lepenky a má klasický knižný tvar. Každá dvojstrana obsahuje obrázok z rôzneho prostredia, a to z domova (V kúpeľni, V kuchyni, V záhrade) a z prostredia mimo domova (V nemocnici, Na ceste, Železnica, V prístave). Leporelo neobsahuje text, ale k jednotlivým predmetom je priradený ich názov. Ilustrácie z domáceho prostredia zobrazujú deťom blízke a známe prostredia, ale aj deje, ktoré poznajú z vlastného života (pečenie koláča, upratovanie, hry v záhrade). Ilustrácie poskytujú množstvo detailov a sú vhodnou pomôckou pri učení sa pomenovať predmety obklopujúce dieťa, a zároveň poskytujú veľa podnetov ku komunikácii medzi dieťaťom a dospelým. Oveľa náročnejšie pôsobia ilustrácie z prostredia mimo domova. Hoci realisticky znázorňujú rôzne prostredia, ktoré sú pre deti atraktívne, sú oveľa chudobnejšie na dej a neposkytujú dieťaťu dosť podnetov k rozhovoru. Navyše sú tu znázorňované obrázky s takými odbornými termínmi, že aj dospelí by mali problém vysvetliť dieťaťu, na čo tieto predmety slúžia. V knihe sú obsiahnuté dva typy ilustrácií. Tie z domáceho prostredia by boli vhodné pre najmenšie deti vo veku 2 – 3 rokov. Ďalšie ilustrácie sú však oveľa náročnejšie a boli by vhodnejšie pre deti staršieho predškolského veku. Zostavovatelia leporela by urobili lepšie, keby rozvinuli viac tém z domáceho prostredia. Leporelo by sa tak stalo vhodným nástrojom pre rozprúdenie komunikácie či pomenovaní základných predmetov s ktorými sa dieťa stretáva. Vhodnými témami by bola napríklad detská izba či detské ihrisko.

Ponuka aktuálnych leporel je veľmi široká. Jednotlivé vydavateľstvá sa k leporelovej produkcii stavajú rozličným spôsobom, čo sa prejavuje aj na rozdielnej kvalite tvorby pre najmenších. Nachádzame tu leporelá z obdobia pred rokom 1989, ktoré sa nanovo vydávajú v pôvodnej verzii alebo s celkom novými ilustráciami súčasných výtvarníkov (*Môj Macík, Hodinky, Zima koncertuje*). Ďalšou skupinou sú leporelá, ktoré sú úplne alebo čiastočne preberané zo zahraničnej, najmä z anglickej, talianskej, poľskej a českej tvorby pre najmenších. Pomerne málo sú však zastúpené leporelá, ktoré by pochádzali z domácej dielne a vznikli v spolupráci slovenských spisovateľov a ilustrátorov. Je významné, že mnohé vydavateľstvá riešia leporelovú produkciu preberaním zahraničných ilustrácií, ktoré sú následne otextované slovenskými autormi. Náučná literatúra dostáva oveľa väčší priestor než v minulosti a často je obohatená rôznymi vizuálnymi či auditívnymi doplnkami.

Kvalita literárnej zložky súčasných leporel je veľmi rozmanitá. Nájdeme kvalitné prozaické či poetické ukážky textov, no nie všetky sú vhodné pre tento typ knihy.

Niektoré texty majú nízku umeleckú kvalitu, sú poznačené prílišnou sentimentalitou, nadmerným používaním zdobenín a veršovým presahom. Dej je často chudobný a absentuje tvorivá hra autora so slovami, či snaha aktívne zapojiť detského čitateľa. Na druhej strane nájdeme vynikajúcu prácu Ľubice Kepštovej, Jána Benčíka, českej autorky Ladislavy Pechovej a mnohých iných autorov, ktorí svojou tvorbou zvyšujú literárnu kvalitu leporelovej tvorby. Podobne aj vo výtvarnej zložke leporela sa vyskytujú krásne umelecké práce slovenských výtvarníkov ako sú Vladimír Machaj, Jana Kiselová-Siteková či Alena Drusková. Oproti nim stoja nekvalitné ilustrácie, zväčša preberané zo zahraničnej tvorby. V nich sa stretávame s prílišnou „sladkosťou“ výrazu, alebo naopak, s agresívne pôsobiacimi farebnými variáciami. Mnohí ilustrátori v snahe čo najviac sa priblížiť detskému svetu, prichádzajú k opačnému extrému – k prílišnej detinskosti. Tá sa prejavuje v sladkastých farebných tónoch, neprimeranom množstve detailov či v prílišnom využívaní personifikácie. To spôsobuje, že deti často dostávajú presýtený výtvarný produkt, v ktorom sa len ťažko dokážu orientovať a navyše im neposkytuje priestor pre vlastný rozvoj fantázie. Veľký rozdiel je aj v kvalite materiálu a tlače leporelovej produkcie. Tu sa ukazuje oveľa vyššia kvalita domácich tlačiarň oproti lacnejšej, no oveľa menej kvalitnej výrobe zahraničných, najmä ázijských tlačiarenských firiem. Veľkým nedostatkom takmer všetkých súčasných leporel je aj neúplná tiráž, ktorá často neobsahuje ani základné knižné údaje. V súčasnosti máme teda široký sortiment knižných publikácií pre najmenších. Ich kvalita je však rozličná a mnohé z nich nedokážu plniť funkcie, ktoré sa od tejto prvej detskej knižky očakávajú. Pre budúcu leporelovú tvorbu je veľkou výzvou upustenie od nekvalitných a gýčových produktov, ktoré by mala nahradiť kvalitná literárna tvorba, založená na spolupráci talentovaných spisovateľov a výtvarníkov. Je to zároveň aj výzva pre literárnu vedu a kritiku, aby opäť upriamila svoj pohľad na literárnu tvorbu pre najmenších. Leporelo má veľký význam pre ďalší čitateľský vývin dieťaťa, a preto by sa mala venovať náležitá pozornosť prinavrátaniu umeleckej kvalite jeho spracovania.

Literatúra

- Kopál, Ján – Tučná, Eva – Preložníková, Eva (1987): *Literatúra pre deti a mládež*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Kyseľová, Lýdia (1985): *Nadpočetné hodiny života*. Bratislava: Mladé letá.
- Poliak, Ján (1983): *V službách detskej literatúry*. Bratislava: Mladé letá.
- Sliacky, Ondrej (2007): *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež do roku 1960*. Bratislava: Literárne informačné centrum.
- Sliacky, Ondrej a kol. (2005): *Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež*. Bratislava: Literárne informačné centrum.
- Stanislavová, Zuzana a kol. (2010): *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež po roku 1960*. Bratislava: Literárne informačné centrum.
- Stanislavová, Zuzana (2007): Leporelo (Vstupenka do literatúry). In *Bibiana*. ISSN 1335-7263, roč. 15, č. 4, 26–31.
- Šmatlák, Stanislav (1976): *Básnik a dieťa*. Bratislava: Mladé letá.